

TAALBEHEERSING AAN DE UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM

F. H. van Eemeren

R. Grootendorst

INLEIDING

Aan de Universiteit van Amsterdam is het vak Taalbeheersing ondergebracht bij de studierichting Neerlandistiek. Taalbeheersing vormt een aparte afdeling, met een staf van twaalf wetenschappelijke medewerkers en (in de nabije toekomst) een lector.

Taalbeheersing is een verplicht onderdeel van de opleiding tot het kandidaatsexamen Nederlandse taal- en letterkunde. Aan dit onderdeel besteden de studenten tenminste drie trimesters. Na het kandidaatsexamen bestaat de mogelijkheid Taalbeheersing te kiezen als afstudeerrichting. Sinds 1969 wordt door een toenemend aantal studenten van deze mogelijkheid gebruik gemaakt.

Met dit artikel beogen wij enige informatie te verschaffen over de doelstelling van het wetenschappelijk onderzoek in Taalbeheersing, over het aandeel van het vak Taalbeheersing in de opleiding tot neerlandicus en, zij het beknopt, over het belang van dit onderzoek en deze opleiding voor de beroepspraktijk in het (middelbaar) onderwijs. Wij gaan er daarbij vanuit dat onderzoek en opleiding weliswaar nauw met elkaar verbonden zijn, maar dat hun doelstellingen niet identiek zijn.

Taalbeheersing wordt sinds 1950 aan de Universiteit van Amsterdam gedoceerd; tot januari 1973 was G. Stuiveling hoogleraar. Toch wordt het vaak een 'vak in ontwikkeling' genoemd. In elk geval is het een vak dat momenteel nogal verschillend wordt opgevat. In dit artikel brengen wij onze opvatting naar voren. Wij doen dit door een korte omschrijving te geven van het onderzoeksobject en van de onderzoeksdoelstelling.¹

Ook over het universitaire studieprogramma bestaan verschillen van mening. Die zijn niet alleen terug te voeren op verschillende uitgangspunten met betrekking tot wat het vak moet zijn, maar stoelen ook op verschil in inzicht over wat er van een universitaire opleiding verwacht mag worden. Wij baseren ons in dit artikel op de vigerende studieprogramma's.

1 OBJECT EN DOELSTELLING VAN WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK

Mensen kunnen elkaar op de hoogte stellen van hun kennis, hun opvattingen, hun emoties, hun wensen enzovoort doordat zij kunnen spreken en luisteren (schrijven en lezen). Natuurlijk kunnen zij ook met een ander doel spreken en luisteren. Taalgebruik kan zelfs verschillende functies tegelijkertijd vervullen. Zo kan een gesprek bijvoorbeeld zowel dienen om informatie over te dragen als om uit te laten komen dat de deelnemers goede vrienden zijn. Het heeft dan behalve een informatieve ook een sociale functie.

Taalbeheersing is geïnteresseerd in spreken, schrijven, luisteren en lezen als middelen om informatie over te dragen. Deze overdracht verloopt lang niet altijd optimaal. Iedere taalgebruiker weet uit eigen ervaring hoe moeilijk het kan zijn iets over een

bepaald onderwerp aan een bepaald publiek in een bepaalde situatie in begrijpelijke taal mee te delen. Taalbeheersing wil analyseren waardoor de moeilijkheden ontstaan en wil nagaan hoe ze opgelost kunnen worden.

De moeilijkheden die zich bij de informatie-overdracht kunnen voordoen, vormen dus het centrale probleem van Taalbeheersing. Dit impliceert een uiterst omvangrijk terrein van onderzoek, waaruit een keuze gemaakt moet worden. Deze keuze is in zekere zin voorlopig: de grenzen van wat Taalbeheersing kan onderzoeken zijn op dit moment nog niet definitief vast te stellen. Wel is duidelijk, dat veel problemen alleen door middel van een interdisciplinaire aanpak opgelost kunnen worden.

Het object en de doelstelling van Taalbeheersing kunnen als volgt geformuleerd worden. Het object is de verbale overdracht van informatie; het doel is ten eerste de factoren te onderzoeken die hierop van invloed zijn en ten tweede methoden te ontwikkelen die leiden tot verbetering.

Met informatie-overdracht bedoelen wij het proces waardoor, als het slaagt, een hoorder de kennis verwerft waarvan een spreker wilde dat hij die zou verwerven. Deze kennis heeft betrekking op de aard van de taalhandeling en op de inhoud van de taaluiting. De hoorder moet weten of het om een bewering, een advies, een vraag gaat en *wat* de spreker beweert, adviseert, vraagt.

Het specifieke aandeel van Taalbeheersing in de studie van informatie-overdracht richt zich op de *verbale* overdracht van informatie. Dat wil overigens niet zeggen dat andere aspecten en vormen van informatie-overdracht minder belangrijk zouden zijn. Zij worden ook als zodanig herkend en bestudeerd in met name de sociologie en de (sociale) psychologie.

Taalbeheersing richt zich op de verbale informatie-overdracht en laat de stadia die aan de overdracht voorafgaan (zoals het ontstaan van de wil tot informatie-overdracht) en de effecten van de overdracht (zoals gewijzigd gedrag bij de hoorder) buiten beschouwing.

Taalbeheersing vraagt zich bij het onderzoek naar informatie-overdracht twee dingen af. In de eerste plaats: begrijpt de hoorder wat de spreker bedoelt, en in de tweede plaats: accepteert hij wat de spreker zegt? Het onderzoek concentreert zich op kenmerken van de boodschapsvorm (zinslengte, inbeddingen, woordkeus, tekstcompositie) die het begrijpen en accepteren van de informatie beïnvloeden. Het is niet alleen gericht op het beschrijven van factoren, maar ook op het vinden van methoden die tot verbetering kunnen leiden.

Het streven naar verbetering impliceert dat Taalbeheersing een normatieve wetenschap is. De norm die Taalbeheersing met betrekking tot begrijpen hanteert om de informatie-overdracht optimaal te noemen, is dat de formulering zó duidelijk moet zijn dat deze de hoorder in staat stelt om te begrijpen wat de spreker bedoelt. Met betrekking tot accepteren noemt Taalbeheersing de informatie-overdracht optimaal als de hoorder accepteert op grond van een goede argumentatie van de spreker.

2 HET AANDEEL IN DE OPLEIDING TOT NEERLANDICUS

Het algemene doel van de universitaire opleiding tot neerlandicus is het afleveren van wetenschappelijk en didactisch geschoolde neerlandici. Dit betekent dat studenten

enerzijds tot onderzoeker moeten worden opgeleid en anderzijds tot leraar. Beide aspecten komen in het door Taalbeheersing verzorgde pars van de opleiding aan bod. De opleiding is als volgt opgezet.²

Gedurende de eerste fase van hun studie werken de studenten een 'basispakket' af. Ongeveer één vierde van de totale voor dit programma beschikbare tijd (twee jaar) wordt aan Taalbeheersing besteed. Het Taalbeheersings-aandeel is opgesplitst in twee onderdelen.

Het eerste onderdeel duurt twee trimesters (twee college-uren per week). Aan de hand van een syllabus en van gastcolleges van docenten Taalbeheersing wordt een inleiding in het vak gegeven. Het onderzoeksobject en de onderzoeksdoelstelling worden besproken, evenals de relatie met andere vakken. Tevens worden de voornaamste voor Taalbeheersing relevante wetenschapsmethodologische aspecten behandeld. Daarnaast worden met behulp van praktische aanwijzingen en door oefening de elementaire taalbeheersingsvaardigheden onderwezen. Deze zijn: discussiëren en vergaderen, technische verzorging van rapporten, notuleren, samenvatten, exciperen, leesverslagen maken, redeneren, leesbaar schrijven, lezen.

In het eerste onderdeel van het 'basispakket' ligt de nadruk op het vergroten van de vaardigheden van de studenten. In het tweede onderdeel ligt de nadruk op het kennisnemen van de theoretische achtergrond van de vaardigheden.

Het tweede onderdeel duurt één trimester (vier college-uren per week). Behandeld worden onder andere de factoren die de begrijpelijkheid, sociale adequaatheid, en de kwaliteit van taalgebruik constitueren. Tevens worden de doelstelling van Taalbeheersing op de middelbare school en de plaats van Taalbeheersing binnen het vak Nederlands besproken. Ter integratie van de in het eerste onderdeel van het 'basispakket' apart geoefende vaardigheden en als voorbereiding op de volgende studiefase wordt ook aandacht besteed aan het leren schrijven van een nota.

Studenten die het Taalbeheersings-aandeel van het 'basispakket' hebben afgewerkt houden zich vóór hun kandidaatsexamen nog één trimester verplicht met Taalbeheersing bezig. Dat gebeurt in werkgroepverband. Als zij dat willen kunnen zij daarna nog aan meerdere (vóór hun kandidaatsexamen maximaal vier) van zulke werkgroepen deelnemen.

In het tweede onderdeel van de eerste studiefase gaat het vooral om het kennisnemen van de theorie over taalbeheersingsvaardigheden. In de volgende studiefase ligt de nadruk op het in aanraking komen met theorievormend onderzoek. De docenten bieden een onderzoek aan of verrichten onderzoek met de studenten, waarbij de studenten leren mee te werken aan een onderzoek en aan het rapporteren hierover.

Onderwerp en doelstelling van zo'n werkgroep worden vastgesteld in een overleg van studenten en begeleidende docenten. Onderwerpen die recentelijk aan de orde kwamen zijn: evaluerende tekstanalyse, regels voor adequaat taalgebruik, het opstel op de middelbare school, communicatieleer, creatief schrijven, overdracht van complexe begrippen, variëteiten van taalgebruik, relatie standaardtaal - nonstandaardtaal, woordmoeilijkheid, gebruik van audiovisuele middelen bij het onderwijs in Taalbeheersing op de middelbare school.

3 HET BELANG VOOR DE BEROEPSPRAKTIJK IN HET (MIDDELBAAR) ONDERWIJS

Taalbeheersing is een vak dat naar onze mening nauw betrokken moet zijn op de beroepspraktijk in het middelbaar onderwijs.³ Het moet de (aanstaande) leraar Nederlands steun verlenen bij het vervullen van zijn onderwijsstaak. Deze steun kan bestaan uit het verrichten van onderzoek, uit het geven van onderwijs en uit het verlenen van (andere) diensten.

Het belang van het wetenschappelijk onderzoek in Taalbeheersing valt af te lezen uit de formulering van het onderzoeksobject en de onderzoeksdoelstelling. De problemen van de verbale informatie-overdracht die Taalbeheersing onderzoekt, staan ook in het moedertaalonderwijs centraal. De normatieve benadering komt overeen met die van het onderwijs. Realisering van de onderzoeksdoelstelling van Taalbeheersing betekent (een deel van) het theoretisch fundament verschaffen waarop cursussen kunnen steunen. Het eerste deel van de onderzoeksdoelstelling heeft betrekking op het apparaat dat de leraar nodig heeft om problemen waarmee hij geconfronteerd wordt te analyseren. Het tweede deel op verbeteringsmogelijkheden. En deze mogelijkheden kunnen vooral een toepassing vinden in het onderwijs.

Het onderwijs in Taalbeheersing kan een steun zijn voor het middelbaar onderwijs door een verantwoorde bijdrage te leveren aan de opleiding van leraren Nederlands. Deze bijdrage lijkt ons te bestaan uit het afleveren van leraren met goed ontwikkelde taalbeheersingsvaardigheden, die op de hoogte zijn van de stand van wetenschap in de theorievorming over deze vaardigheden en die in staat zijn deze kennis toe te passen bij het hanteren van schoolboeken en ander lesmateriaal en bij het samenstellen van lessen.

De speciale relatie van Taalbeheersing met de onderwijspraktijk betekent niet dat Taalbeheersing de didactiek van het moedertaalonderwijs is. In de eerste plaats niet omdat Taalbeheersing zich niet met specifiek vakdidactische problemen bezighoudt, in de tweede plaats niet omdat binnen het moedertaalonderwijs ook andere problemen bestaan dan de typische Taalbeheersingsproblemen. De praktische voorbereiding van studenten op hun latere onderwijspraktijk vereist daarom een intensieve samenwerking tussen Taalbeheersing en een vakdidacticus of een pedagoog. Bij deze voorbereiding moet immers aangegeven worden wanneer bijvoorbeeld een bepaalde methode geïntroduceerd kan worden (voor welke leeftijdsgroep, voor welk schooltype enzovoort) en op welke wijze deze het best kan worden aangeboden (met behulp van schoolboeken of via video, met of zonder plaatjes enzovoort).

NOTEN

- 1 Een uitgebreider omschrijving geven wij in *Object en doelstelling van Taalbeheersing*, Amsterdam, 25 september 1973, Interne publikatie Instituut voor Neerlandistiek Afdeling Taalbeheersing, Universiteit van Amsterdam. Deze publikatie verschijnt in de loop van 1974 als artikel in *Spektator*, tijdschrift voor Neerlandistiek.
- 2 Een meer uitgewerkt overzicht van hoe het studieprogramma van Taalbeheersing naar onze mening opgebouwd zou moeten zijn, geven wij in *De doelstellingen van de universitaire opleiding Taalbeheersing*. Dit artikel verschijnt begin 1974 als Interne publikatie van het Instituut voor Neerlandistiek Afdeling Taalbeheersing, Universiteit van Amsterdam.
- 3 Dit uitgangspunt is eerder en nadrukkelijker naar voren gebracht in het *Rapport van de Commissie Taalbeheersing van de Faculteit der Letteren* (1973), Amsterdam, ongepubliceerd.